

Stanisław KORENIK
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

NOWE REALIA GOSPODARCZE NA POCZĄTKU XXI WIEKU A URBANIZACJA

THE NEW ECONOMIC REALITY AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY AND URBANIZATION

ABSTRACT: In contemporary economy intensive, multidirectional changes can be observed. They are caused by many process such as: technological revolution based on information and communication technologies, shaping global economy and changing development paradigm.

The ability to create and absorbed knowledge now decided of competitiveness spatial unit. This new economy also change urbanization process, because it influences its direction.

KEY WORDS: urbanization, cities, settlement networks

We współczesnej gospodarce światowej można zaobserwować intensywne oraz różnokierunkowe zmiany. Są one efektem korelacji równocześnie występujących takich procesów, jak: rewolucja technologiczna bazująca na technologiach informatycznych, kształtowanie się gospodarki globalnej oraz zmiany paradygmatu rozwojowego związanego z przechodzeniem z gospodarki przemysłowej do gospodarki opartej na wiedzy (Olechnicka 2000, s. 37). Zmiany te cechują się coraz większą złożonością, wynikającą ze wzrostu otwartości życia społeczno-ekonomicznego przy pogłębiającej się specjalizacji, rozszerzającej się wielopodmiotowości oraz zróżnicowaniu układów funkcjonalno-przestrzennych. Otwartość życia społecznego i gospodarczego skutkuje wzrostem mobilności ludności i przemieszczania się dóbr oraz nasilającą się dynamiką cywilizacji informacyjnej, czego efektem są nowe wzorce zachowań, przełamujące dotychczasowe systemy wartości. Pogłębiająca się specjalizacja naukowa i zawodowa rozwija zdolności twórcze społeczeństwa, umożliwiając posługiwanie się w coraz większym stopniu zaawansowaną technologią. Specjalizacja ta wpływa bezpośrednio na podniesienie jakości i konkurencyjności, wymuszając daleko idące reformy w zakresie

edukacji, organizacji produkcji i służb publicznych. Równoczesne upodmiotowienie się społeczności poszczególnych elementów przestrzennych (regionów, powiatów, gmin) powoduje, że są one coraz bardziej zainteresowane kształtowaniem procesów rozwoju. W konsekwencji coraz większą rolę w modelach ekonomicznych dotyczących gospodarki przestrzennej odgrywają czynniki społeczne, polityczne, kulturowe i techniczne. Duże znaczenie w kształtowaniu wspomnianych zjawisk przypisuje się globalizacji. Przejawia się ona coraz większym scalaniem się gospodarek poszczególnych krajów i funkcjonowaniem w warunkach konkurencji, a raczej wystawieniem poszczególnych podmiotów na konkurencję w skali międzynarodowej (mimo że same nie muszą na tym obszarze funkcjonować). Pozwala ona jednak firmom funkcjonującym w tych układach na maksymalne wykorzystywanie lokalnych zasobów na terenie ich występowania, a z drugiej strony – na dostosowanie własnej oferty do zróżnicowanych lokalnie rynków.

W dobie globalizacji i zrównoważonego rozwoju nowe trendy, powodujące przekształcenia przestrzeni społeczno-gospodarczej jednostek osadniczych, spowodowały pojawienie się jakościowo nowej sytuacji gospodarki rynkowej, charakteryzowanej często w sposób syntetyczny jako „nowa gra”, „nowe reguły” oraz „nowe strategie” (Thurrow 1996). Zaistniały stan asocjowany jest najczęściej z następującymi zjawiskami: załamaniem się systemu socjalistycznego, zmianami technologicznymi w gospodarce polegającymi na wejściu w erę dominacji swobodnych lokalizacyjnie działalności, nową w porównaniu z przeszłością specyfiką procesów demograficznych i migracyjnych, globalizacją gospodarki światowej oraz ewolucją paradygmatów rozwojowych, związaną z przechodzeniem od gospodarki przemysłowej do gospodarki opartej na wiedzy (Olechnicka 2000, s. 37).

Wiek kapitalizmu „alliance” i dojrzewanie gospodarki opartej na wiedzy wymaga rekonfiguracji roli każdego z trzech głównych organizacyjnych mechanizmów w gospodarce rynkowej¹. Taka rekonfiguracja z jednej strony jest rezultatem zmian w źródłach bogactwa w większości społeczeństw industrialnych: zmian z naturalnych źródeł do aktywów tworzonych sztucznie, a zwłaszcza wszystkich form wiedzy. Z drugiej strony proces ten wynika z poszerzania się geograficznej przestrzeni wszystkich rodzajów działalności gospodarczej. Poza tym w globalnej gospodarce, w której aktywa oparte na wiedzy mogą łatwo przepłynąć przez granice narodowe, rządy mają ograniczoną autonomię w swoich strategiach ekonomicznych i politykach. W efekcie tego wiele rządów konkuruje ze sobą nawzajem właśnie dla tych aktywów (majątku) nawet wtedy, gdy handel w tych krajach daje wynik zerowy. Warto także podkreślić, iż pomimo deregulacji i liberalizacji wielu rynków rola rządów w oddziaływaniu na stworzenie i wykorzystywanie majątku trwałego rośnie. Dzieje się tak dlatego, że niepowodzenie (bankructwo) rynkowe jest ogólnie bardziej wymowne w rozporządzaniu tymi aktywami niż aktywami naturalnymi. To niepowodzenie – w różnych postaciach

---

¹ Według OECD podstawowymi elementami triady mechanizmów organizacyjnych są: rządy, hierarchie i rynki.

– jest zwłaszcza zauważalne w mniej wyspecjalizowanych obszarach rozwoju zasobów ludzkich, w nieinnowacyjnych działalnościach i w rozporządzaniu publicznymi dobrami kapitałochłonnymi, które mają długi okres zwrotu kapitału. Stąd w modelach rozwojowych jednostek terytorialnych ograniczeniu ulega rola przemysłów zasobochłonnnych, a rośnie znaczenie dziedzin działalności gospodarczej określanymi mianem wiedzochłonnnych (Gorzela 2000). Powoduje to, że obszary o przewadze tradycyjnych typów działalności, takich jak np. górnictwo i przemysły ciężkie itp., tracą na znaczeniu w procesach gospodarczych, co powoduje konieczność podejmowania kosztownych i długotrwałych działań, związanych z restrukturyzacją tych obszarów.

Ponadto należy stwierdzić, iż rozwój społeczno-ekonomiczny jest obiektywnym zjawiskiem, które znajduje swoje odzwierciedlenie w przestrzeni geograficznej. Wraz z kształtowaniem się podstaw współczesnej ekonomii podejmowano liczne próby wyjaśnienia z jednej strony zjawiska koncentracji działalności gospodarczej, a z drugiej rozlewania się tego zjawiska w przestrzeni. Kluczową rolę odgrywał tu główny nurt ekonomii, który wyjaśniał proces tworzenia się nowej wartości oraz czynniki tego zjawiska. Szczególnie te ostatnie były szeroko wykorzystywane w ekonomice przestrzennej, przy wyjaśnianiu problemów gospodarowania w przestrzeni geograficznej. Tak jak w głównym nurcie ekonomii, na początku brano pod uwagę tylko ziemię, kapitał, a potem czynnik ludzki, zarówno w ujęciu ilościowym, jak i jakościowym. Ostatnio jako nowy czynnik ujmuje się wiedzę, lecz czynnik ten nie tylko stanowi proste uzupełnienie, ale dokonuje rekombinacji pozostałych. Nie poddaje się też zjawisku substytucji. Tworzenie wiedzy i jej dyfuzja ma niewątpliwie charakter przestrzenny. Występuje tu ścisła lokalizacja. Sama wiedza przeszła długą drogę w procesie rozwoju ludzkości, od statycznego zasobu po dynamiczny czynnik produkcji. Umiejętność tworzenia i absorbowania wiedzy decyduje w znacznym stopniu o pozycji konkurencyjnej danej jednostki na arenie międzynarodowej. Tradycyjne czynniki, postrzegane dotychczas jako kluczowe – takie jak koszty pracy, kursy wymiany walut, stopy oprocentowania, ekonomia skali – ustępują miejsca cechom charakterystycznym dla gospodarki opartej na wiedzy. Konieczne jest zatem poszukiwanie nowych źródeł przewag konkurencyjnych. Proces przejścia od gospodarki tradycyjnej opartej na przemyśle i rolnictwie do gospodarki opartej na wiedzy (GOW) czy też gospodarki uczącej się (learning economy) powinien opierać się na sektorach, które stanowią jej nośniki (zob. *Kierunki...* 2000, s. 6): edukacja, nauka, działalność badawczo-rozwojowa, rozwój usług biznesowych, społeczeństwo informacyjne, gałęzie przemysłu „wysokiej techniki”².

Stąd obecnie wraz ze zmianą paradygmatu działalności gospodarczej obserwujemy zmianę istotności relacji i różnego rodzaju powiązań oraz interakcji z wertykalnymi na

---

² Wysoka technika obejmuje dziedziny, w których nakłady na działalność B+R stanowią ponad 4% wartości sprzedaży (według OECD). Obejmuje produkcję statków powietrznych i kosmicznych, produkcję wyrobów farmaceutycznych, produkcję maszyn biurowych i komputerów, produkcję sprzętu i urządzeń radiowych, telewizyjnych i komunikacyjnych oraz produkcję instrumentów medycznych precyzyjnych i optycznych, zegarów i zegarków.

horyzontalne. Równocześnie towarzyszy temu zamiana przewagi komparatywnej na przewagę konkurencyjną, czyli bardziej produktywnie i elastyczne użycie specyficznych kombinacji zasobów skoncentrowanych w danej lokalizacji. Tworzenie się tych relacji określamy mianem powiązań sieciowych. Atrybutem każdej sieci jest umiejscowienie jej w zasobach i relacjach danego obszaru, zarówno społecznych, instytucjonalnych (określanych często mianem przestrzennych systemów innowacji³), jak i gospodarczych. Tylko obszary, w których występują trwałe elementy gospodarki opartej na wiedzy mogą tworzyć sieci jako nowy sposób dostosowania się do zmieniających się warunków. Obszar, w którym następuje kształtowanie się takiej sieci podlega nowej logice organizacyjnej. W każdej dziedzinie życia społeczno-gospodarczego zaczynają dominować formy elastycznych powiązań sieciowych, które sprzyjają tworzeniu się innowacji, co w efekcie powoduje kumulowanie wiedzy.

Z powyższych rozważań można wysnuć wniosek, iż w niedalekiej przyszłości każdy podmiot funkcjonujący w przestrzeni społeczno-gospodarczej będzie podlegał (o ile już nie podlega) logice sieci, która nie cofa się, nie zanika, lecz wręcz przeciwnie – rozrasta się na nowe obszary. Organizacja sieciowa nie jest bowiem jedynie przemijającą modą w debatach teoretycznych, lecz stanowi nową formę struktury przemysłowej, która wyraża tendencje wynikające ze wzrastającej różnorodności i efektywności w gospodarce (szerzej: Gruchman 2000, s. 117). Dodatkowo, poprzez swoje cechy, umożliwia ekspansję partnerów na powiększonym przez nią obszarze działania, zmniejsza ryzyko, dzieląc je pomiędzy poszczególne przedsiębiorstwa, co może zapobiec bankructwu pojedynczych przeżywających trudności firm, rozwija i dynamizuje procesy wzajemnego uczenia się podmiotów powiązanych długotrwałymi więzami kooperacyjnymi oraz sprzyja partnerstwu publiczno-prywatnemu, które przynosi korzystne efekty w wielu regionach (Domański 1997, s. 95), a także w miastach.

Bez wątplenia bowiem jednym z podstawowych źródeł (a zarazem pierwotnym) intensyfikujących działalność człowieka w sieci jest istnienie specyficznej formy układów osadniczych jaką stanowi miasto. Wiąże się to bezpośrednio z cechą współczesnej cywilizacji – narastającym zjawiskiem urbanizacji. Specyficznym zjawiskiem towarzyszącym rozwojowi lokalnemu, a także w dużej mierze go warunkującym jest urbanizacja. Urbanizacja rozumiana jako wielość przemian społeczno-ekonomicznych zachodzących w określonej przestrzeni, a związanych ze wzrostem obszarów miejskich oraz rozprzestrzenianie się stylu życia występowała już dawno (pod koniec XVIII w. w Anglii jako efekt rewolucji przemysłowej). Jednak to wiek XX przyniósł istotne zmiany w tym zjawisku, których źródła upatruje się w industrializacji i modernizacji. Efektem tych zmian jest fakt, że od 2006 r. ponad połowa ludności świata zamieszkuje w miastach.

Nowe zjawiska zachodzące w procesach społeczno-ekonomicznych wpłynęły niewątpliwie na proces urbanizacji, tworząc nowe podstawy dla rozwoju lokalnego. Wraz

---

³ W ramach tego systemu instytucje współpracując w sieci dążą do komercjalizacji wiedzy czy też wyników badań.

z tworzeniem się podstaw nowej gospodarki proces ten, przejawiający się w upowszechnieniu miejskiego modelu życia, przyjął taką skalę i zakres, że większość przestrzeni społeczno-gospodarczej krajów wysoko rozwiniętych wykazuje zurbanizowane formy gospodarowania. Źródła tego zjawiska należy upatrywać w rewolucji informatycznej, a przede wszystkim w stworzeniu Internetu. Gospodarka sieciowa, której podstawowym narzędziem jest Internet (jak zauważył M. Castells), bazuje przede wszystkim na nowoczesnych metropoliach, gdzie postępuje koncentracja czynności tworzących większą wartość dodaną (por. Castells 2003, s. 252, 253). Metropolitalna koncentracja jako przejaw tworzenia się nowej ery informacji sprzyja zacieraniu się różnic między miastem a jego otoczeniem. Dzięki przepływowi informacji, postępującej w sposób gwałtowny wszechstronnej komunikacji oraz łatwości przemieszczania się wzrasta dostęp do centrów cywilizacyjnych coraz to dalszych obszarów. Wywołuje to w efekcie rozlewanie się miast poza ich granice, przybierające często formę urban sprawl lub mniej zwartych wysp osiedleńczych funkcjonalnie związanych jednak z metropolią. Jak zauważa D. Szymańska, na obszarze kilku krajów wysoko rozwiniętych zaczyna występować „hiperurbanizacja”, co wiąże się z przyjęciem i powielaniem najnowszych form funkcjonowania obszarów miejskich na terenie całego kraju. W konsekwencji prowadzi to do takiej sytuacji, że podział i tradycyjne wyróżnianie życia miejskiego i wiejskiego nie jest możliwe (Szymańska 2008, s. 46). Dodatkowo w gospodarce informacyjnej związki między metropolią i regionem uległy relatywnemu osłabieniu. Zasoby występujące w otoczeniu regionalnym stały się już niewystarczające do rozwoju metropolii. W związku z tym rola zaplecza została ograniczona do dostarczania: wykwalifikowanej siły roboczej (która najczęściej kształciła się w tym mieście) oraz zasobów środowiska: wody pitnej, przestrzeni rekreacyjnej itd. Z drugiej strony region stał się odbiorcą coraz silniejszych negatywnych impulsów płynących ze strony metropolii. Tańsze, położone dalej od centrum tereny stały się atrakcyjne dla rozwoju niepożądanego w mieście infrastruktury technicznej (np. składowisk odpadów), infrastruktury transportowej i przesyłowej, dla lokalizacji centrów dystrybucyjnych oraz tradycyjnych zasobo- i pracochłonnych branż działalności produkcyjnej, a także budownictwa mieszkaniowego i rekreacyjnego (Smętkowski 2001, s. 90–91).

Niewątpliwie należy oczekiwać, że te procesy będą się pogłębiać wraz z kształtowaniem się nowej gospodarki bazującej przede wszystkim na wiedzy. Wydaje się, że taki proces prowadzi do coraz większej otwartości poszczególnych elementów przestrzeni społeczno-ekonomicznej, jednak w krajach wysoko rozwiniętych zaobserwowano izolowanie się enklaw miejskich o dużej samodzielności (samowystarczalności). Tylko stworzenie atrakcyjnej przestrzeni publicznej z możliwością funkcjonowania „płynnych lokalizacji”⁴ może ustrzec nas przed tym negatywnym zjawiskiem. Równocześnie (według M. Castellsa) ta nowa przestrzeń podlegać będzie segregacji poprzez de-

⁴ Według M.H. Horana jest to ultranowoczesna hybrydowa przestrzeń, łącząca dotychczasową przestrzeń miejską z siecią internetową, tworzącą nowe formy urbanistyczne (*Digital places: Building our city of bits*, Washington 2000, s. 3).

strukcję sieci. Związane jest to z tworzeniem się tzw. węzłów globalnych na obszarach miejskich dużych zacofanych aglomeracji. Miejsca te są połączone za pomocą łączy światłowodowych i nowoczesnych systemów telekomunikacyjnych z dominującymi centrami biznesowymi krajów wysoko rozwiniętych, a izolowane z kolei z bezpośredniego otoczenia (Castells 2003, s. 266, 267). Inną negatywną tendencją, na którą powszechnie zwraca się uwagę jest segregacja przestrzeni miejskiej poprzez tworzenie wyizolowanych osiedli oraz pauperyzację innych.

Reasumując można stwierdzić, że nowa gospodarka wywołuje zmiany w procesie urbanizacji. Kierunki, jakie ta ostatnia przybiera są bardzo często inne niż dotychczas prognozowano. Przykładem może być opinia dotycząca zmniejszenia znaczenia miejsca w funkcjonowaniu gospodarki. Obserwując zarówno zjawiska ogólnosiwiatowe, jak i funkcjonowanie dużych miast Polski stwierdzamy istotny wzrost znaczenia wybranych, ściśle określonych, domkniętych miejsc spotkań i podejmowania decyzji, a w efekcie tego kształtowania się nowoczesnych centrów rozwoju (można je określić mianem metropolii wolnych od opóźnień). Niewątpliwie urbanizacja postawi przed rozwojem lokalnym jeszcze nowe wyzwania, które zmuszą do podejmowania rozstrzygnięć o nowym wymiarze społeczno-gospodarczym.

Na zakończenie można wskazać najnowsze zjawiska zachodzące w urbanizacji, a będące skutkiem zmian występujących w procesach gospodarczych w skali świata. Pierwsze jest związane z greenfield investment, a dotyczy zjawiska urbanizacji kompradorskiej, czyli urbanizacji realizowanej przez kapitał zagraniczny we własnym interesie, w sposób w znacznym stopniu uznaniowy (por. www.strategia.waw.pl). Inne zjawisko dotyczy przestrzeni publicznej, niewątpliwie odgrywającej istotną rolę we współczesnym procesie urbanizacji, bo spełniającej przede wszystkim szczególnie cenną funkcję, tj. miastotwórczą. W tej przestrzeni wraz z rozwojem najnowszych technologii (w tym informatycznych) i ich zastosowaniem w urbanizacji owej przestrzeni występuje zjawisko płynnych lokalizacji, o którym wspomina M. Castells (2003). Tworzy ono przed przestrzenią publiczną nowe, z obecnego punktu widzenia wręcz nieograniczone możliwości, ale też weryfikuje dotychczasowe pojmowanie tej przestrzeni. Najnowszym zjawiskiem (co prawda o charakterze koniunkturalnym) występującym w urbanizacji, a będącym skutkiem kryzysu ekonomicznego szczególnie w USA jest porzucanie ze względów finansowych domów i mieszkań. Amerykańskie przedmieścia zaczynają zamieniać się w ponure „dzielnice duchów”. Redakcja „Forbes” dokonała analizy najnowszych danych z federalnego urzędu statystycznego, który 3 lutego 2009 r. opublikował raport o sytuacji mieszkaniowej kraju w czwartym kwartale 2008 r. W wyniku porównania wielkości pustostanów w lokalach wynajmowanych i własnościowych w różnych aglomeracjach stworzono ranking obejmujący 75 obszarów metropolitalnych w USA. Na czele listy miast najczęściej porzucanych znalazło się Las Vegas, które olśniewało przez ostatnie lata nie tylko tradycyjnym blaskiem kasyn, ale przede wszystkim swoją dynamiczną rozbudową i urbanistycznym rozwojem. Stawianie na stały wzrost koniunktury budowlanej okazało się jednak niezwykle kosztownym

hazardem po załamaniu się rynku nieruchomości. Dzisiaj świeci tam pustkami 16% lokali do wynajęcia i 4,7% domów prywatnych. Pustoszenie miast staje się coraz bardziej niepokojącym problemem w Stanach Zjednoczonych i dotyka miliony właścicieli nieruchomości na terenie całego kraju. Kiedy ceny nieruchomości ciągle wzrastały w okresie boomu, konsumenci masowo zaciągali na nie pożyczki. Zakładano przy tym dalszy wzrost ich wartości. Ale ceny poleciały na gwałtownie w dół, zwłaszcza w takich miejscach jak Las Vegas, Phoenix i na Florydzie, gdzie zjawisko tzw. złych pożyczek szerzyło się szczególnie. Wielu właścicieli domów znalazło się w sytuacji, w której przyszło im spłacać hipotekę w wysokości znacznie przekraczającej wartość zakupionych nieruchomości. Banki zaczęły odbierać domy ludziom, którzy pozostali z brzemieniem długu dużo większego niż ten, jaki zaciągnęli na zakup nieruchomości (www.meritum.us).

Bibliografia

- Castells M., 2003, *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań.
- Digital places: Building our city of bits*, 2000, The Urban Land Institute, Washington.
- Domański R., 1997, *Przestrzenna transformacja gospodarki*, PWN, Warszawa.
- Gorzela G., 2000, *Zewnętrzna interwencja jako czynnik rozwoju lokalnego*, „Studia Regionalne i Lokalne” nr 3.
- Gruchman B., 2000, *Geneza innowacyjnego paradygmatu rozwoju regionalnego*, [w:] *Polityka regionalna i jej rola w podnoszeniu konkurencyjności regionów*, red. M. Klamut, L. Cybulski, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław.
- Kierunki zwiększania innowacyjności gospodarki na lata 2007–2013*, 2006, Ministerstwo Gospodarki, Departament Rozwoju Gospodarki, Warszawa.
- Olechnicka A., 2000, *Rozwój regionalny w warunkach gospodarki informacyjnej*, „Studia Regionalne i Lokalne” nr 34(4).
- Smętkowski M., 2001, *Nowe relacje między metropolią i regionem w gospodarce informacyjnej*, „Studia Regionalne i Lokalne” nr 4(7).
- Szymańska D., 2008, *Urbanizacja na świecie*, PWN, Warszawa.
- Thurow L., 1996, *The future of capitalism. How today's economic forces shape tomorrow's world*, EurM, London.
- www.strategia.waw.pl
- www.meritum.us

NOWE REALIA GOSPODARCZE NA POCZĄTKU XXI WIEKU A URBANIZACJA

ABSTRAKT: We współczesnej gospodarce można zaobserwować intensywne wielokierunkowe zmiany. Są one rezultatem wielu procesów, takich jak: rewolucja technologiczna oparta na technologiach informatycznych, kształtowanie się gospodarki globalnej, przekształcanie się paradygmatu rozwoju. Obecnie kreatywność i wchłonięta wiedza przesądzają o konkurencyjności przestrzennej jednostki. Nowoczesna gospodarka również zmienia procesy urbanizacji, ponieważ wpływa na jej kierunek.

SŁOWA KLUCZOWE: urbanizacja, miasto, sieci osadnicze

